بواری ئەنترۆپۆلۆژیای کۆمەڵایەتی

ئیڤانس بریتچارد
و/ دیار عەزیز شەریف

(٢ - ٢)

بەمەش دەکرێ ئەنترۆپۆلۆژیای کۆمەڵایەتی بەلقێکی توێژینەوە کۆمەڵایەتییەکان دابنێین، کۆی بابەتەکانی لەبارەی کۆمەڵگا سەرەتاییەکانە. کاتێک کەسانێک لەبارەی سۆسیۆلۆژیاوە دەدوێن، ئەوا بەگشتی مەبەستیان توێژینەوەی کێشەکان، یان مەسەلە دیاریکراوەکانە لە کۆمەڵگا هاوچەرخەکاندا، ئەگەر ئەو وشەیەمان بەو مانایە وەرگرت، ئەوا جیاوازییەک لەنێوان ئەنترۆپۆلۆژیا و سۆسیۆلۆژیا بەدی دەکرێت، جیاوازییەک لەبواری توێژینەوەدا، بەڵام لەپاڵ ئەمەشدا جیاوازی مەزن لە خودی میتۆدیش هەیە، ئەنترۆپۆلۆژستی کۆمەڵایەتی توێژینەوەی کۆمەڵگا بەراییەکان دەکات، توێژینەوەیەکی ڕاستەوخۆ بەوەی کە بۆماوەی چەند مانگێک، یان ساڵێک لەنێویاندا دەژیت، هەرچی لێکۆڵینەوەی سۆسیۆلۆژییە لە زۆربەی کاتدا پشت بە بەڵگەنامە و سەرژمێری دەبەستێت، هەروەها ئەنترۆپۆلۆژستی کۆمەڵایەتی وەک گشتێک لە کۆمەڵگا دەکۆڵێتەوە، واتە لەنێویدا توێژینەوەی ژینگەی گشتی (ئیکۆلۆژیا) و سیستمی ئابووری و یاسایی و سیاسی دەکات، هەروەکو توێژینەوەی خێزان و ڕێکخستنی خزمایەتی و ئایین و تەکنۆلۆژیا و هونەر و شتی تر دەکات، بەوەی کە هەریەک لەوانە بەشێکن لە سیستمی کۆمەڵایەتی گشتی. هەرچی سۆسیۆلۆژستە توێژینەوەکەی تاڕادەیەکی زۆر تایبەتمەندییە، بەو مانایەی کە ئەو توێژینەوەی هەندێک مەسەلە، یان کێشەی دابڕاو بەتەنیا دەکات وەکو تەڵاق و تاوان و شێتی و مانگرتنەکانی کرێکاران و ژیانی نێو کارگەکان. هەروەها سۆسیۆلۆژیا تێکەڵاوییەکی گەورە بە فەلسەفەی کۆمەڵایەتی لەلایەک و بەپیلاندانانی کۆمەڵایەتی لەلایەکی ترەوە تێکەڵ دەبێت. سۆسیۆلۆژست ئەو ڕێگایە نادۆزێتەوە کە هەر سیستمێک کاری پێدەکات، بەڵکو هەوڵدەدات ڕێگایەک بۆ ئەو سیستمە دەستنیشان بکات کە پێویستە کاری پێبکات، هەروەکو ئیش لەسەر گۆڕانی خودی سیستمەکە دەکات، هەرچی ئەنترۆپۆلۆژستی کۆمەڵایەتییە زۆربەی جار لەو ئیعتیباراتانە دووردەکەوێتەوە.

بەڵام کاتێک من لێرەدا قسە لەبارەی سۆسیۆلۆژیاوە دەکەم مەبەستم ئەو مانایە نییە، بەڵکو مەبەستم مانایەکی زۆر فراوانە کە ئەو زانستە بەکۆمەڵێک لە مەعریفەی تیۆری گشتی لەبارەی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی دادەنێت. لە واقیعدا پێوەندی ئەو مەعریفە تیۆرییە بەژیانی کۆمەڵایەتی سەرەتایی ئەوە بابەتی ئەنترۆپۆلۆژیای کۆمەڵایەتی پێکدێنێت، ئەو کاتەی لەبارەی مێژووی ئەنترۆپۆلۆژیاوە دەدوێم ئەوە ڕوون دەکەمەوە، لەبەرئەوەی بەشێکی مەزن لە مەعریفەی تیۆری، یان زیهنی کەوا ئەنترۆپۆلۆژستان شانازی پێوەدەکەن لە واقیعدا لەو نووسینانە وەرگیراون کە پێوەندییەکی ڕاستەوخۆیان بەکۆمەڵگا سەرەتاییەکانەوە

نییە، بۆیە تکادەکەم هەمیشە لەسایەی ئەو وانەبێژییانەوە دوو جۆر لە پێشڤەچوون، یان گەشەسەندن کە هەریەکە پەیوەستە بەوی دیکەوە، لەیادتان بێت. یەکەم پێشڤەچوون و گەشەسەندنی تیۆری کۆمەڵایەتی کەوا تیۆری ئەنترۆپۆلۆژی تەنیا بەبەشێک لێی دادەنرێت، دووەم گەشەسەندن و زیادکردنی مەعریفە و زانیاریمان لەبارەی خودی کۆمەڵگا سەرەتاییەکان، هەروەها ملکەچبوونی تیۆرە کۆمەڵایەتییەکان بۆ ئەو زانیارییانە، پاشان دووبارەکردنەوەی لە قاڵبی نوێدا کە لەگەڵ ئەو کۆمەڵگایانەدا بگونجێت.

لەژێر ڕۆشنایی ئەو گفتوگۆیە لەبارەی شوێنگەی ئەنترۆپۆلۆژیای کۆمەڵایەتی وەکو لقی یەکێک لە زانستە مەزنە فراوانەکان، دەمەوێ بیرۆکەیەکی روونتان لەبارەی جۆری مەسەلەکان کەوا ئەنترۆپۆلۆژستە کۆمەڵایەتییەکان لێی دەکۆڵنەوە پێبدەم، ڕەنگە باشترین ڕێگا بۆ ئەمە بەیادهێنانەوەی هەندێک بابەت بێت کە خوێندکارانی خوێندنی بالاّ لە ئۆکسفۆرد نامەی زانکۆییان لە ئەنترۆپۆلۆژیا لەو ساڵانەی دواییدا لەسەر نووسیوە.

بە ئاماژەدان بەناونیشانی هەندێک نامە کە بەم دواییە نووسراون دوایی دێنم: (شوێنی سەرۆکەکان لە سیستمی سیاسی نوێدا لای ئەشانتی) (خۆرئاوای ئەفریقیا)، (توێژینەوەی کاریگەری گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی هاوچەرخ بەسەر سیستمە تەقلیدییەکان لە کۆمەڵگای ئەشانتی)، (فرمانی کۆمەڵایەتیی ئایین لە یەکێک لە کۆمەڵگاکان لە باشووری هیند) (کۆمەڵگای کوورگس)، (ڕێکخستنی سیاسی لای ناندی) (ڕۆژهەڵاتی ئەفریقیا). (بونیادی کۆمەڵایەتی لە جامایکا، لەگەڵ ئاماژەدان لەسیفەتی تایبەت بۆ کێشەی جیاوازی ڕەگەزیی) ، (فرمانی بەهای بووک مارەیی لای هەندێک کۆمەڵگای ئەفریقی)، (توێژینەوەی لایەنە ڕەمزییەکانی دەسەڵاتی سیاسی لە ئەفریقیا)، (توێژینەوەی بەراوردکاری بۆ شێوەکانی کۆبلە)، (ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی لای هۆزەکانی یاو لە نیاسالاندی باشوور) (ئەفریقیای ناوەڕاست)، (سیستمی موڵکداریتی زەوی لای گەلانی بانتو لە ئەفریقیادا)، (پێگەی ئافرەت لای بانتوکانی باشوور) (باشووری ئەفریقیا)، (توێژینەوەی ڕەخنەیی بۆ پاداشتە کۆمەڵایەتییەکان لای هۆزەکانی ناگاس کە دەکەوێتە سنووری نێوان هیند و بورما)، (سیستمی سیاسی لای مورلا) (ڕۆژهەڵاتی ئەفریقیا)، (ڕێکخستنی سیاسی لای هیندییە دەشتەکییەکان) (ئەمریکای باکوور)، (توێژینەوەی حاڵەتەکانی ململانێ و کێشەی جیاکردنەوەی سنوور کە لەنێوان پاشاکانی ئەشانتی سەرهەڵدەدات) (خۆرئاوای ئەفریقیا)، (سیماکانی شوێنگەی کۆمەڵایەتی لە میلانیزیا)، (ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی لە ناوەند و ڕۆژهەڵاتی ئەسکیمۆ)، (گوناه و خەتاکان لەنێو یاسای سەرەتاییدا) (ئەندەنووسیا و ئەفریقیا).

ڕەنگە ئەو نموونانە بیرۆکەیەکی گشتیتان لەبارەی جۆری ئەو کارە بداتێ کە ئەنترۆپۆلۆژستە کۆمەڵایەتییەکان پێی هەڵدەستن. یەکەمجار تێبینی ئەوەیان دەکەن کە ئەو نامانە بابەتگەلێکی ورووژێنەریان لەخۆیان نەگرتووە، لە سەیروسەمەرەکان، یان شتگەلێکی سەرنجڕاکێشی توندیان نەکۆڵیوەتەوە، هەروەکو بەلای بابەتگەلێکی شوێنەواری، یان خەیاڵیدا نەچوونە، بەڵکو توێژینەوە و لێکۆڵینەوەیەکی ئاساییینە لەبارەی هەندێک سیستمی کۆمەڵایەتی. دووەمین تێبینی ئەوە دەکەن زۆربەی ئەو نامانە، یان توێژینەوەی یەک گەلیان کردووە، یانیش کۆمەڵەیەکی دیاریکراو لە گەلان، ئەو گەلانە بلاوبوونەتەوە و دابەش بوونە لەنێوان سەرتاپای ئەفریقیا و باشووری هیند و جامایکا و سنووری هیندی بورمی و ئەمریکای باکوور و ناوچە جەمسەرییەکان و دوورگەی زەریای هێمن و ئەندەنووسیا، ئەو دابەشبوونە جوگرافیییەش شیاوی لێوردبوونەوەیە، چونکە فراوانبوونی بواری ئەنترۆپۆلۆژی دەرفەتێکی زۆری لەبەردەم لێکۆڵینەوە و توێژینەوە بەرامبەر جۆرەها مەیل و ڕووگە کردۆتەوە و ئاستەنگە دیاریکراوەکانی لە مەیدانی خوێندن دەوروژێنێت، هەروەکو دەبێتە هۆی زیادبوونی پسپۆڕیتی هەرێمایەتی. ئەو بوارەش لە تەسکترین سنووریدا گەلانی پۆلینیزیا و میلانیزیا لە زەریای هێمن دەگرێتەوە، دانیشتوانە ڕەسەنەکانی ئوسترالیا، گەلانی ئەلاپ و ئەسکیمۆ لەناوچە جەمسەرییەکان، گەلانی مەنگۆلی لە سیبیریا، گەلانی زنجی لە ئەفریقیا، هۆزەکانی هیندییە سوورەکان لە ئەمریکا، هۆزە زۆر دواکەوتووەکانی هیند و بورما و مەلایۆ و ئەندەنووسیا، بەو مانایەی ئەو بوارە هەزاران کولتوور و کۆمەڵگای جیاواز لەخۆ دەگرێت. ئەگەر بێتو لێکدانەوەیەکی فراوان بۆ بواری ئەنترۆپۆلۆژیا بکەین، ئەوا گەلانی زۆر پێشکەوتووش دەچێتە ناوییەوە کەوا لە ئاسیا و باکووری ئەفریقیا و هەندێک شوێنی ئەورووپا دەژین و تا ئێستاش وێڕای پێشکەوتنیان پارێزگاری لە زۆر شێوەی ڕەچەڵەکگەری سادەی خۆیان دەکەن. بەمانایەکی تر ژمارەیەکی بێ شومار کە ناکرێ سەرژمێری بکەین لە کولتوورە ڕەسەن و لاوەکییەکان و کۆمەڵگا مەزن و بچووکەکان چوونەتە ناو ئەم بوارەوە.

سێیەمین شت کە تێبینی دەکەن ئەوەیە ئەو نموونانە توێژینەوەکانی تایبەت بەسیستەمە سیاسی و ئایینییەکان دەگرێتەوە، هەروەها ئەو توێژینەوانەی لەبارەی جیاوازی چینایەتییە کەوا لەسەر بنەمای جیاوازی ڕەنگ، یان ڕەگەز، یان پلە و پایە دروست بووە، دەگرێتەوە. هەروەها لەبارەی سیستەمی ئابووری و یاسایی و نیمچە یاسایی و هاوسەرگیری، لەبارەی گونجانی کۆمەڵایەتی و ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی، یان بونیادی کۆمەڵایەتی گشتی گەلێک لە گەلان. وەک ئەوەی ئەنترۆپۆلۆژیای کۆمەڵایەتی بەتەنیا کۆمەڵگا جیاوازەکان لە سەرتاپای جیهان وەرناگرێت، بەڵکو لەپاڵ ئەمەشدا ژمارەیەک توێژینەوە و بابەتگەلێکی جیاواز وەردەگرێت.

لە واقیعدا پەیمانگای ئەنترۆپۆلۆژی هەولدەدات- کاتێک دەستەی وانەبێژی پێویستی بۆ دابین کرا- وانەبێژییەکانی و لێکچەرەکانی لەبارەی کۆمەڵگا بەراییەکان بابەتەی خزمایەتی و خێزان و سیستەمی سیاسی بەراوردکاری و ئابووری بەراوردکاری و ئایینی بەراوردکاری و یاسای بەراوردکاری بگرێتەوە، کە هەموویان بابەتگەلێکی بنەڕەتیی دەوڵەمەندن، هەروەک ڕیزبەندکردنی لێکچەری گشتی لەبارەی سیستەم و تیۆرە کۆمەڵایەتییە گشتییەکان و مێژووی ئەنترۆپۆلۆژیای کۆمەڵایەتی، لێکچەری تری تایبەت لەبارەی ئەو کۆمەڵگایانەی کە ئینتیمایان بۆ هەندێک ناوچەی جوگرافی ڕەگەزی سنووردار هەیە، لەپاڵ هەموو ئەمانە ڕیزبەندکردنی لێکچەرگەلێک کە بابەتگەلی بەشەکی سنووورداری وەک ڕەوشت و سیحر و ئەفسانە و زانستی بەرایی و هونەری بەرایی و تەکنەلۆژیای بەرایی و زمان، هەروەها لەبارەی نووسینەکانی هەندێک ئەنترۆپۆلۆژست و سۆسیۆلۆژستی ناودار.

ئاشکرایە ئەنترۆپۆلۆژست وێڕای شارەزایی بوونی بەشێوەیەکی گشتی سەرتاپای ئەو ناوچە ئەتنۆگرافی و بابەتە کۆمەڵایەتییانە ناتوانێ لە هەردووکیان بەیەکەوە دڵنیابێت. لێرەدا زیادبوونی مەعریفە دەبێتە هۆی - هەروەکو لە هەموو زانستەکانی تریش وایە - زیادبوونی پسپۆڕێتی، بەشێوەیەک کە لە دواجاردا ئەنترۆپۆلۆژست دەبێتە پسپۆڕ لە توێژینەوە ئەفریقییەکان، یان میلانزییەکان، یان توێژینەوەکانی پەیوەست بەهیندییەکانی ئەمریکا، یان ئەوانی دیکە، بەمەش هەوڵی ئەوە نادات هەموو تەفاسیل و وردەکاری ناوچەکانی تر بزانێت، تەنیا ئەو بابەتە نەبێت کە لەپێشدا هەڵیبژاردووە. تەنیا ئەگەر ئەو زانیارییە وردانەی نێو کتێب و توێژینەوەکان کەوا بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ چارەسەری کێشە گشتییەکانی -وەکو سیستەمە ئایینی، یان یاساییەکان دەکەن- دەکات هەبوو، کە ئەویش بەهەمان شێوە پێیانەوە بایەخدارە. لەواقیعدا ئەو توێژینەوە و کتێبانەی ئێستا لەبەردەستدان، بۆ نموونە لەبارەی هیندییە سوورەکان لە ئەمریکا، یان لەبارەی هۆزەکانی بانتو لە ئەفریقیا لە زۆربدا دەگاتە سنوورێک کە لەگەڵیدا زانا بتوانێت دابڕانێکی تەواو لەگەڵ لایەکیاندا بکات.

مەیلی پسپۆڕێتی بەشێوەیەکی زۆر ئاشکرا ئەو کاتە دەردەکەوێت کە ئەو گەلەی کەوا لێکۆڵەر پێیەوە بایەخدارە کولتوورێکی نووسراویان هەبێت، یان لەوکاتەی ئینتیمای بۆ کولتوورێکی فراوان هەبێت کە نەریتێکی ئەدەبی بۆماوەی هەبێت. بۆ نموونە هیچ کەسێک توانای ئەو زانستەی بۆ دەرناکەوێت کە بانگەشەی پسپۆڕێتی دەکات لە توێژینەوەی عەرەبی ڕەوەند، یان جوتیارەکان تەنیا ئەوکاتە نەبێت کە لەسەر زانستەکەیە کە نابێت تەنیا شارەزایی لە زمانەکەیان هەبێت کە قسەی پێدەکەن، بەڵکو لەگەڵ ئەمەش دەبێت شارەزایی لە زمانی پەتییان هەبێت کە زمانێکی کلاسیکی ئەو ناوچە کولتوورییەیە کە ئینتیمایان بۆی هەیە. هەروەها مرۆڤ ناتوانێ خۆی بەپسپۆڕێک لەبارەی کۆمەڵگا لادێنشینەکانی هیند دەربخات، تەنیا ئەو کاتە نەبێت کە هەندێک شارەزایی-بەلای کەمی- لەسەر شێوازی زمانەکەیان لەلایەک و زمانی سەنسکریتی لەلایەکی ترەوە هەبێت. ئەگەر ئەنترۆپۆلۆژست لێکۆڵینەوەکانی لەسەر ناوچەیەکی دیاریکراو کورت کردەوە، ئەوا لەهەمان کاتدا هەقیەتی کۆششەکانی خۆی لەسەر بابەتێک کورت بکاتەوە، یان دوو بابەت کە ئەو دەیەوێت ببێتە جێی متمانە لە لقێکی دیاریکراو لە لقەکانی زانست، بەمەش نایەوێت کۆششەکانی بەفیڕۆ بڕوات. هەڵسان بەتوێژینەوەیەکی بەراوردکاری تۆکمە بۆ سیستەمی یاسایی کارێکی ئەستەمە، تەنیا لەوکاتە نەبێت کە لێکۆڵەر مەعریفەیەکی تەواوی لەسەر یاسای گشتی و زانستی فیقهی هەبێت، هەروەکو توێژەر ناتوانێت هەڵسێت بە ئەنجامدانی بەتوێژینەوەی بەراوردکاری لەبارەی هونەری بەرایی ئەگەرهاتوو شارەزاییەکی تەواوی لەبارەی هەموو ئەو شتانە نەبێت کە لەسەر هونەر بەگشتی نووسراون.

هەموو ئەو بارودۆخ و تێکەڵاوبوونانە وادەکەن خوێندنی ئەنترۆپۆلۆژیای کۆمەڵایەتی مەسەلەیەکی زۆر قورس بێت، بەتایبەتی ئەوکاتەی لە بەشەکانی خوێندنی باڵا دەخوێندرێت، هەروەکو ئەو حاڵەتەی لە ئۆکسفۆردا

هەیە کە لەوێدا ژمارەیەکی زۆری خوێندکار کۆمەڵگا دابەشبووەکانی نێو ناوچە جیا جیاکانی دنیا دەخوێنن و لە مەسەلە و بابەتی هەمەجۆر تا دوورترین سنوور دەکۆڵنەوە، زۆربەی جاریش ئەستەمە جگە لە سەرپەرشتیکردن شتێکی تریان پێ ببەخشێت. هەمان هەڵوێست مامۆستا (تشارلس ئۆمان) ئاماژەی پێدەدا کە ڕووبەڕووی مامۆستایانی مێژوو بووەتەوە ئەوانەی بەبڕیاری پادشایی لە ئۆکسفۆرد دانراون، ئەوکاتەی هەوڵی ڕێکخستنی خوێندنی ڕێکوپێکیان داوە بۆ خوێندکارانی خوێندنی باڵا ئەوا سەرنەکەوتن، لەبەرئەوەی خوێندکاری خوێندنی باڵا -هەروەکو تشارلس ئاماژەی پێدەدات- (بەگوێرەی ئارەزووەکانیان دەجووڵێنەوە)، بەڵام هەڵوێستەکە سەبارەت بەئەنترۆپۆلۆژیای کۆمەڵایەتی تەواو خراپ نییە، وەکو ئەو حاڵەتەی لە مێژوودا هەیە. ئەنترۆپۆلۆژیا زیاتر لە مێژوو توانای بەگشتیکردنی هەیە، هەروەکو پشت دەبەستێت بە کۆمەڵێک تیۆری گشتی کە دابین نەکراوە. هەروەها لەگەڵ بوونی لێکچوونێکی زۆر لەنێوان کۆمەڵگا بەراییەکان لە هەموو شوێنەکانی جیهاندا. ئەنترۆپۆلۆژستە کۆمەڵایەتییەکان هەمیشە بۆ توێژینەوەی کۆمەڵگا بەراییەکان بەدوای یەک ڕێگە دەکەون، ئینجا ئەو کۆمەڵگایانە لە پۆلینیزیا، یان ئەفریقیا، یان لاپلاند. کاتێکیش ئەو بابەتەی کە لەسەری دەنووسن - نموونە سیستمی خزمایەتی، یان پەرستنە ئایینییەکان، یان سیستمی سیاسی- ئەوا ئەوان لە پێوەندی لەگەڵ بونیادی کۆمەڵایەتی هەمەکی لێی دەکۆڵنەوە.

پێش ئەوەی ئەوە جیابکەینەوە کە بە بونیادی کۆمەڵایەتی تێیگەیشتووینە، حەزدەکەم ئاماژە بە تایبەتمەندییەکی تر لە تایبەتمەندییەکانی ئەو نامانە بکەم، ئەمەش تایبەتمەندییەکە کە لەکاتی ئێستادا کێشەیەکی گرنگ لەنێو ئەنترۆپۆلۆژیادا دەورووژێنێت، کە لە وانەبێژییەکانی دیکە گفتوگۆی لەبارەوە دەکەین. ئەو تایبەتمەندییەش لەوە بەرجەستە دەبێت کە ئەو نامانە لەسەر ئاستێکی کۆمەڵایەتی پەتی دەنووسرێن، بەو مانایەی کە لەبنەڕەتدا کۆمەڵێکی دیاریکراو لە پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان دەگرێتەوە کەوا لەنێوان ئەندامانی کۆمەڵگایەکی دیاریکراودا هەیە، یان لەنێوان گرووهێکی کۆمەڵایەتی کەوا دەچنە ناو پێکهاتنی ئەم کۆمەڵگایە. ئەو خاڵەی دەمەوێ لێرەدا زەقی بکەمەوە ئەوەیە کە ئەو نامانە توێژینەوەی کۆمەڵگاکان دەکەن نەوەکو کولتوورەکان. جیاوازی لەم دوو وێنایەش زۆر گرنگە، کە دەرەنجامی ئەوەی لێدەکەوێتەوە کە لێکۆڵینەوەی ئەنترۆپۆلۆژی و تیۆری ئەنترۆپۆلۆژی دوو ڕووی تەواو لە یەکتری جیاوازن.

بۆ ئەمەش هەندێک نموونەی سادە دێنمەوە.. ئەگەر یەکێک لە ئێوە بچێتە ناو کەنیسەیەکی ئینگلیزی ئەوا دەبینی خەڵک کڵاوەکانیان دادەکەنن، بەڵام بەپێڵاوەوە دەچنە ژوورەوە، بەڵام ئەگەر بچنە ناو مزگەوتێک لەیەکێک لە وڵاتە ئیسلامییەکان دەبینن ئەو پیاوەی دەیەوێت نوێژ بکات پێڵاوەکەی لە پێ دەکاتەوە و کڵاوەکەی لەسەری دەمێنێت. هەمان ڕەفتار ڕەچاودەکرێت ئەوکاتەی کەسێک دەچێتە ماڵێکی ئینگلیز، یان خێوەتی ڕەوەندێک. ئەو جیاوازییانە جیاوازینە لە کولتوور، یان عورف، پیشاندانی ئەو ڕەفتارە، یان ڕەگەکەی لە هەردوو حاڵەتدا دەرخستنی ڕێزگرتنە، بەڵام دەربڕینی ئەو ڕێزە لەهەردوو کولتوور شێوەی جیاواز وەردەگرێت. فەرموون بۆ نموونەیەکی تری زۆر ئاڵۆز لە ڕابردوودا... شتێکی زانراوە کە هەندێک ڕووی نیمچە بنەڕەتی لە بونیادی کۆمەڵایەتی لای عەرەبی ڕەوەند ئەوانەی لەسەر شوانکارەیی دەژین و هۆزە نیلییە نیمچە گەڕۆکەکاندا کە لە ڕۆژهەڵاتی ئەفریقیادا دەژین هەیە، بەڵام ڕەوەندەکان لەلایەنی کولتوورەوە لە نیلییەکان جیاوازن، ڕەوەندەکان لە خێوەتەکان دەژین، لە کاتێکدا نیلییەکان لە کوخەکان دەژین. ڕەوەندەکان حوشتر بەخێودەکەن، کەچی نیلییەکان مەڕوماڵات بەخێودەکەن، ڕەوەندەکان لەسەر ئایینی ئیسلامن، کەچی نیلییەکان لەسەر ئایینی دیکەن، ئا بەم جۆرە نموونەی دوایی لە هەردوو نموونەکەی تر جیاوازە و زۆر ئاڵۆزتریشە، ئەویش ئەو جیاوازیکردنەیە لە هەڵسەنگاندن، بۆ نموونە کاتێک لەبارەی شارستانییەتی هیلینی، یان شارستانییەتی هیندۆسی لەلایەک و کۆمەڵگای هیلینی، یان کۆمەڵگای هیندۆسی لەلایەکی ترەوە دەدوێین.

ئێمە لێرەدا چارەسەری دوو چەمکی جیاواز دەکەین، یان بەمانایەکی تر دوو چەمکی ئەبستراکتکراوی جیاواز لەهەمان بوونی واقیعیدا. لەگەڵ ئەوەی ئەرگومێنتی زۆر بەمەبەستی پێناسەکردنی ئەو دوو چەمکە و دەستنیشانکردنی پێوەندی نێوانیان کراوە، بەڵام هیچ هەوڵێکی جددی بۆ پشکنین و توێژینەوەیان بەشێوەیەکی مێتۆدییانە نەکراوە. لەسەر ئەمە ئێستاشی لەگەڵدا بێت تێکەڵاوییەکی زۆر لەنێوانیاندا هەیە، لەگەڵ ناکۆکی لەسەریان. لەنێو ئەنترۆپۆلۆژیا یەکەمینەکان (مورگان) و (سپنسەر) و (دورکهایم) وایان دەڕوانی کە ئامانجی ئەوەی کە بە ئەنترۆپۆلۆژیای کۆمەڵایەتی ناودەبرێت بریتییە لە پۆلینکردنی بونیادە کۆمەڵایەتییەکان و

ڕاڤەکردنیان ڕاڤەکردنێکی فرمانگەراییانە. ئەو تێڕوانینە باوە لەنێو شوێنکەوتووانی دورکهایم لە فەرەنسادا مایەوە، هەروەکو بەڕوونی لە ئەنترۆپۆلۆژیای نوێی بەریتانیا و لە نووسینەکانی قوتابخانەی سۆسیۆلۆژیای فۆرمالیستی ئەڵمانی خۆی دەنواند، بەڵام تایلور و هەندێک زانای دیکە کە بەرەو ئەتنۆلۆژیا دەچوون، وایان دەڕوانی کە ئامانجی ئەو زانستە پۆلینکردنی کولتوورەکان و ڕاڤەکردنیانە، مانەوەی ئەو تێڕوانینە بۆ ماوەیەکی زۆر ئەنترۆپۆلۆژیای ئەمریکی جیاکردەوە، چونکە کۆمەڵگاکانی هیندییە سوورەکان کەوا لێکۆڵەرە ئەمریکییەکان لێکۆڵینەوەیان لەبارەوە دەکرد، کۆمەڵگای دابەشبووی پەرتوبڵاو، ئەمەش وادەکات توێژینەوەی کولتوورەکەی زۆر ئاسانتر بێت لە توێژینەوەی بونیادە کۆمەڵایەتییەکەی، یان لەبەر نەبوونی نەریتی کۆن لەوێدا لەتوێژینەوەی مەیدانی پوختدا چاودێری دەکەن کەوا لێکۆڵەر تێیدا زمانی خەڵکەکە بەکاردێنێت کە ماوەیەکی زۆری زەمەنی دەخایەنێت، هەروەکو ئەو حاڵەتەی بەریتانیا کە وایان لێدەکات توێژینەوەی عورف و کولتوور بەسەر توێژینەوەی پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان پەسەندتر بکەن، یانیش لەبەر هۆکاری دیکە. کاتێک ئەنترۆپۆلۆژستی کۆمەڵایەتی وەسفی یەکێک لە کۆمەڵگا بەراییەکان دەکات، ئەوا جیاوازی نێوان کۆمەڵگا و کولتوورەکە ڕوون و ئاشکرا نابێت، چونکە لە وەسفەکەیدا واقیعێک، یان ڕەفتارێکی بەرچاوی دەستنیشانکراو دەگرێتەوە کە هەڵگری هەردووکیانە لەیەک کاتدا، بۆ نموونە وەکو ئەو حاڵەتەی کاتێک وەسفی عادەتێکی دروست دەکەین کە پیاوێک پەیڕەوی لێ دەکات بۆ دەربڕینی ڕێزگرتن لە سەلەفەکانی. بەڵام ئەوکاتەی مەسەلەکە دەگوازرێتەوە بۆ تەئویلکردنی ئەو ڕەفتارە ئەوا ئەنترۆپۆلۆژست ناچاردەبێت بەکاری ئەبستراکتکردن لێی لەژێر ڕۆشنایی کێشە تایبەتییەکان کەوا دەیپشکنێت. ئەگەرهاتوو ئەو کێشانە پەیوەست بوون بە بونیادی کۆمەڵایەتی ئەوا بایەخ بە پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی نێوان ئەو تاکەکەسانە دەدات کە ئەو کارە پیادە دەکەن، بێ ئەوەی بایەخدار بێت بەتەفاسیلی دەربڕینە کولتوورییەکان کە لەناو ڕەفتارەکانیاندایە.

لەسەر ئەمەش، یەکێک لە تەئویلاتەکان بۆ پەرستنی سەلەفەکان - کە تەئویلێکی بەشەکییە - پێکچوون و ڕێکبوونی لەگەڵ بونیادی خێزان و سیستمی خزمایەتی بەدەردەخات. هەرچی کردەوە کولتوورییەکان، یان ئەو عادەتانەی کە مرۆڤ پیادەی دەکات وەک بەڵگەیەک بۆ ڕێزگرتنی سەلەفەکانی، نموونەی پێشکەشکردنی قوربانی لەشێوەی قوربانی مانگا، ئەوا پێویستی بەجۆرێکی جیاواز لەم تەئویلەی پێشوو هەیە، ڕەنگە تەئویلێکی مێژوویی، یان سایکۆلۆژی پێویست بێت. ئەو جیاوازییە میتۆدگەرییە لە ڕوونترین شێوەیدا لە باری هەڵسان بەتوێژینەوەی بەراوردکاری دەردەکەوێت، چونکە بەکارهێنانی زیاتر لە تەئویلێک لەیەک کاتدا لە زۆربەی جاردا دەبێتە هۆی تێکەڵاوبوون. لە توێژینەوە بەراوردکارییەکان لێکۆڵەر خودی شتەکان بەراورد ناکات، بەڵکو هەندێک تایبەتمەندی و لایەنی بەرزی بەراورد دەکات. لەوکاتەی لێکۆڵەر دەیەوێت هەڵسێت بە بەراوردکردنێکی کۆمەڵایەتی بۆ سیستمی پەرستنی سەلەفەکان لە ژمارەیەکی کۆمەڵگا جیاوازەکان، ئەوا لە واقیعدا بەراوردی کۆمەڵێک پێوەندی بنەمایی کەوا لەنێوان تاکەکەسەکاندا هەیە، دەکات. لەبەرئەمە بێگومان دەبێت یەکەمجار دەست بکات بە ئەبستراکتکردنی ئەو پێوەندییانە لە هەموو کۆمەڵگایەک بەتەنیا بۆئەوەی لەو بار و سیمایانەی دەربڕی کولتووری بەشەکی دەربچێت، بەبێ ئەوە نابێتە بەرواردکردن. لێرەدا ئەوەی لێکۆڵەر دەیکات هەڵبژاردنی مەسەلەکانە لە جۆرێکی دیاریکراو لەپێناو مەبەستگەلی لێکۆڵینەوە، بەم کارەشی جۆرە جیاوازەکانی شتەکان، یان مەوجوداتەکان لەیەکتری جیاناکاتەوە - لەبەر ئەوەی کۆمەڵگا و کولتوور بوونگەلێکی جیاکراوە نین لە خودی خۆیاندا- بەڵکو جۆرە جیاوازەکانی ئەبستراکت لەیەکتری جیادەکاتەوە.

لەپێشدا وا قسەم لەسەر ئەنترۆپۆلۆژیای کۆمەڵایەتی کرد کە توێژینەوەی کولتوور و کۆمەڵگا بەراییەکان دەکات، لەبەرئەوە نەمدەویست لەم قۆناغە زووەدا ئەو ئاستەنگە بورووژێنم. ڕاستییەکەی پێم باشە لێرەدا واز لەم مەسەلەیە بێنین، بەمەش وازدێنم کە داواتان لێدەکەم کە ئەوەتان لەیاد بێت هەمیشە شتێک لە گومان و نادیاری و جیاوازی لە ڕاوبۆچوون لەم بارەوەیە لە ئارادایە، گومانی تێدا نییە کە ئەمە کێشەیەکە لە کێشە هەرە قورس و ئاڵۆزەکان، بەڵام دەمەوێ تەنیا ئەوە بخەمەسەر کە توێژینەوەی کێشەکانی کولتوور دەبێتە هۆی - وای بۆدەچم کە ئەم مەسەلەیە چاری نییە - دارشتنەوەی ئەو مەسەلانە لە سنووری مێژوو و سایکۆلۆژیادا، کەچی ئەو مەسەلانەی پەیوەستن بەکۆمەڵگاوە لە سنوور و زاراوەکانی سۆسیۆلۆژیادا دادەڕێژرێنەوە، بەڵام وێڕای یەکسانی لە هەردوو جۆر لە مەسەلەکان لە ڕووی بایەخەوە، ئەوا توێژینەوە بونیادگەرییەکان پێویستە - بەڕای من - لە یەکەمدا

بێت.

ئەمەش دووبارە بەرەو ئەو نامانەی زانکۆ دەمباتەوە، ئەگەربێتو ئێوە بیخوێننەوە تێبینی ئەوە دەکەن هەموویان لە یەک سیفات کۆدەبنەوە، ئەویش توێژینەوەی مەسەلەکانە کە - ئینجا ئەو مەسەلانە سیستمی سەرۆکایەتی بێت، یان ئایین، یان جیاکارییە سولالییەکان، یان مارەیی، یان کۆیلەیی، یان مولکداریێتی زەوی، یان پێگەی ئافرەت، یان پاداشتە کۆمەڵایەتییەکان، یان شوێنگەی کۆمەڵایەتی، یان ڕاگوزەری یاسایی بێت - سیستمێکی سەربەخۆ ناگرێتەوە، بەڵکو وەکو بەشێک لە بونیادی کۆمەڵایەتی دەگرێتەوە، لە پێوەندی بەو بونیادە لێی دەکۆڵدرێتەوە. کەواتە بونیادی کۆمەڵایەتی چییە؟ لە سەرەتاوە ئاماژەم بەوەدا کە جیاوازییەکی زۆر لە ڕاوبۆچوون لەسەر ئەو مەسەلەیە لەئارادایە، ئەمەش مەسەلەیەکە چارەسەری بۆ نییە، چونکە ناتوانرێ پێناسەیەکی ورد بۆ نموونەی ئەو چەمکانە بکرێت. هەرچۆنێک بێت لەم لێکۆڵینەوەیە بیرۆکەیەکی سەرەتاییتان لەبارەی وشەی «بونیاد» پێ دەبەخشم.

ئاشکرایە پلەیەکی دیاریکراو لە باوبوون و هاوگونجاوی لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا هەیە و جۆرێک لە گونجان لەنێو کۆمەڵگادا هەیە، دەنا ئەستەم بوو ئەندامەکانی بیانتوانیبایە بەیەکەوە بژین. لە واقیعدا خەڵک ناتوانن بەرەو کاروباری خۆیان بچن، لەبەرئەوەی ئەوان بەجۆرێ ئەو ڕەفتارە دەزانن کە ئەوانی تر بەهۆیەوە چاودێرییان دەکەن، هەروەها هەمان هەڵسوکەوت کە خۆیان لە ئەوانی دیکە چاوەڕێی دەکەن لە چەندین جۆر هەڵوێستی نێو ژیانی کۆمەڵایەتی، هەروەکو چالاکییەکانیان بەشوێنکەوتنی ڕێسا ڕەسمکراوەکان و بەگوێرەی ئەو بەهای دیاریکراوەی کە دەیزانن ڕێکی دەخەن. ئەوان دەتوانن پێشبینی ڕووداوەکان بکەن، بەمەش دەتوانن ژیانیان بەشێوەیەک ڕێکبخەن کە لەگەڵ ژیانی ئەوانی تر بگونجێت و بڕواتە ڕێوە. هەموو کۆمەڵگایەک وێنەیەک، یان چەشنێکی دیاریکراوی هەیە ڕێگەی ئەوەمان پێدەدا لەبارەیەوە بڵێین نەسەق، یان بونیادێکە تاکەکانی تێیدا دەژین و پێویستییەکانیان دابین دەدات. بەکاربردنی وشەی (بونیاد) بەو مانایەی جۆرێک لە یەکگرتوویی و هاوگونجاویی نێوان بەشەکانی دێت - بەهەرحاڵ تا ئەو ڕادەیەی کە دەکرێ لەگەڵیدا دژکارییە بەهێزەکان، یان ململانێی ئاشکرا بەلاوەبنرێت، ئەو بونیادە زیاتر دەمێمە و مانەوەیە لەوەی هەموو شتەکانی تێپەڕ و خێرا بێت لە ژیانی مرۆڤایەتی.

تاکەکانی کۆمەڵگایەک هوشیار نابن ئەگەر کۆمەڵگاکەیان بونیادێکی زۆر باشی نەبێت. ڕەنگە هەستێکی لاوازی نادیارییان بەم بونیادە هەبێت. هەرچی ئەنترۆپۆلۆژستی کۆمەڵایەتییە کارەکەی ئاشکراکردنی ئەو بونیادەیە.

بونیادی کۆمەڵایەتی هەمەکی لەهەر کۆمەڵگایەک لەسەر ژمارەیەک لە بونیاد، یان نەسەقی لاوەکی نێو پێکهاتەکەی دەگرێتەوە، بەمەش دەکرێ لەبارەی نەسەقی خزمایەتی، یان نەسەقی ئابووری، یان نەسەقی ئایینی، یان نەسەقی سیاسیی ئەو بونیادە هەمەکییە بدوێین.
ڕەفتار و هەڵسوکەوتە کۆمەڵایەتییەکانی ناو ئەو نەسەقە شێوەی سیستمی کۆمەڵایەتی وەکو هاوسەرگیری و خێزان و بازاڕەکان و سەرۆکایەتی. کاتێکیش لەبارەی ئەرکەکانی ئەو سیستمانە قسەدەکەین، ئەوا مەبەستمان ئەو ڕۆڵەیە کە دەبێتە ڕێکخستنەوەی بونیاد و پارێزگاریکردنی لێی.

گەورەترین زەنیش ئەوەیە کە هەموو ئەنترۆپۆلۆژستە کۆمەڵایەتییەکان کە قبوڵی ئەو پێناسانە دەکەن، ئاستەنگ و جیاوازی ڕاوبۆچوون دەرناکەوێت تەنیا بەدەستپێکردنی پرسیار لەبارەی جۆری ئەبستراکتکردنەی کە بونیادی کۆمەڵایەتی پێکدێنێت، مەبەست لەمەش ڕێک کار، یان ئەرکی سیستمە، بەڵام باوەڕم وایە ئەو کێشانە بەشێوەیەکی زۆر باش بەڕێوەدەچێت پاش زانینی شتێک لەبارەی پێشڤەچوونی تیۆریی ئەنترۆپۆلۆژیای کۆمەڵایەتی.

سەرچاوە:

الانثروبولوجيا الاجتماعية، ايفانز بريتشارد، ترجمة: د.أحمد ابوزيد/ الطبعة السادسة ١٩٨٠ .